

Recenze

Šíp, R., Denglerová, D., Bielik, M., Ďulíková, L., Gulová, L., Kalenda, J., Košatková, M., Kurowski, M., & Trapl, F. (2022). *Na cestě k inkluzivní škole: Interakce a norma*. MUNIPress.

Autoři přicházejí ve své nové knize s tématem, které je zejména v pedagogickém diskursu stále velmi ožehavé a bohužel mnohdy neprávem negativně nahlíženo nejenom některými odborníky, ale i ve veřejném prostoru. Jejich kniha věnuje pozornost inkluzi ve vzdělávání. Na rozdíl od dosavadních tuzemských odborných publikací, které tomuto tématu věnují rovněž pozornost, se vyjímá tím, že podrobně a pregnantně diskutuje procesy zavádění inkluze ve vzdělávání. Autoři s oporou o filozofická, sociologická a psychologická východiska, která následně doplňují poznatky z vlastního realizovaného výzkumu, předkládají originální argumentační linii a poskytují čtenáři pohled na koncept inkluze v holističtějším pojetí. Třeba v tomto úvodu recenze hned zdůraznit, že ne všechny dostupné česky psané publikace téma takto sofistikovaně uchopují. Kniha autorů nenahlíží téma inkluze povrchově, ale rozkrývá její skutečnou podstatu a význam, čímž se snaží koncept inkluze legitimizovat. Zároveň odkrývá některá bolestivá místa a dokládá, proč je inkluze většinou společností stále odmítána v důsledku zažitých (chtělo by se spíše říci přežitých) norem, které brání překonat rigiditu v myšlení a v přístupu k současnému vzdělávání. Podlé mého názoru kniha autorů bez problému obstojí ve srovnání se zahraničními publikacemi díky své komplexnosti, srozumitelnosti a pečlivé analýze stavu vývoje inkluze v kontextu vzdělávání.

Kniha představuje odborný text a v tomto duchu odráží také tradiční uspořádání jednotlivých kapitol do částí s teoretickým pozadím a empirickou komponentou, ve které jsou prezentovány metodologické přístupy výzkumu a jeho výsledky. V teoretické části publikace se autoři věnují inkluzi jako systémové odpovědi na krizi současné společnosti a pochopitelně s tím související krizi ve vzdělávání. V tomto kontextu teoretická část publikace rozkrývá některá klíčová a zcela zásadní témata, zejména koncept normy a způsob, jak se k normám společnost staví. Autoři zde ukazují, jak systém převládajících norem a naše mentální nastavení může ztěžovat školám přijetí inkluzivních principů ve vzdělávání a přístup k inovacím. Inkluze, tak jak ji autoři vnímají, se oprošťuje od „medicinského paradigmatu a zkostratěných normativních pohledů na jedince“. Na rozdíl od integrace je založena na zcela jiném ideovém východisku, v němž diverzita je definiční podmínkou života a inkluze je příhodným myšlenkovým a instrumentálním přístupem, který počítá s diverzitou jako s nutným projevem světa v postindustriální informační době. Autoři zároveň – detailně a srozumitelně – nastolují odpovědi na otázku, proč je odlišnost společností vnímána negativně a jako patologická. John Dewey, významný reformátor vzdělávání 20. století, popisuje toto mentální nastavení jako projev nedokončené moderny. Právě tento způsob nastavení nás mnohdy vede k tomu, že problém je připisován na vrub jedince, který neodpovídá společenským normám, a zároveň je upozaděn fakt, že problém je ve skutečnosti zakořeněn v normách společnosti. Kromě filozofických východisek autoři poukazují rovněž na praktické dopady a další jiné konsekvence, které se k „normativnímu fetišismu“ vztahují. Zmiňují tak efekt tzv. průmyslu speciálních vzdělávacích potřeb žáků (SEN industry) a problém tradičního pojetí diagnostiky těchto „patologických odchylek“ od normy. Autoři v textu nabízí ovšem také možné východisko tohoto stavu a diskutují nový pohled a přístup k diverzitě. V souladu se současnou vysoce diverzifikovanou a geograficky i sociálně tekutou společností spatřují význam v lidských interakcích a staví do centra společenského života vyladování a synchronizaci odlišných hodnot, potřeb a zájmů. Celá teoretická část publikace je pak vlastně solidní analýzou stěžejních teoretických konceptů, na kterých je budován následný výzkumný plán.

Empirická komponenta knihy prezentuje výzkumný design a výsledky tříletého výzkumu tří různých základních škol, které jsou, podle autorů, v budování proinkluzivního prostředí úspěšné. Díky dobře

promyšlené a robustní teorii pojednává kvalitativní výzkum těchto škol nikoliv jako tři jednotlivé případové studie, ale jako analýzu instituce školy, inkluze a její role ve vzdělávacím systému. Aby autoři zachytili pestrou spleť fenoménů spojených s inkluzí a přinesly nový pohled překonávající pouhou deskripci těchto jevů, využili kombinaci případových studií etnografického charakteru s teoreticko-metodologickým aparátem situační analýzy. Jako výzkumné nástroje zvolili mapy sociálních světů, situační mapy a poziční mapy, jež umožnily zachytit diskurzivnost, vztahovost a proměnlivost zkoumaných jevů inkluze v edukační realitě.

Implementaci a rozvoj inkluzivních praktik popisují autoři výzkumu na třech specifických případech tzv. běžných škol, které se v textu označují jako „velká škola“, „venkovská škola“ a „speciální škola“. Výsledkem jejich výzkumného snažení jsou mimo jiné poznatky referující o jednotlících liniích, které všechny tyto různé školy spojovaly v souvislosti se zdárným zaváděním inkluzivních principů v praxi. Jak sami autoři konstatují, školství nemůže být odtrženo od ostatních oblastí života, co se děje ve společnosti, zákonitě vibruje životem školy. Za velmi zajímavé a podnětné proto považuji to, že kromě svých empirických nálezů z výzkumu tří proinkluzivních škol doplňují autoři poznatky také s výzkumem diskurzu, který zavádění inkluze v České republice provázal a který tak silně ovlivňoval jeho úspěšnost (v tomto ohledu je zvláště pozoruhodná jejich analýza politického pozadí v souvislosti s přijetím české inkluzivní legislativy a výpovědi jednotlivých aktérů, např. z řad stakeholderů, asociací, nevládních neziskových organizací apod.). Právě tento další výzkumný pohled umožňuje lépe zachytit plastický obraz třech vybraných škol, které se na své cestě k inkluzi musely (a stále musejí) vyrovnávat se společenskými, politickými a legislativními „vlivy“. Především v této části však postrádám ale to, že autoři výzkumu neakcentují ve větší míře také práce/studie dalších jiných autorů, kteří se tématu inkluze ve vzdělávání v České republice věnovali (obecně je kniha v tomto kontextu spíše prosta odkazů na tuzemské odborné studie věnující se tématu inkluze ve vzdělávání a převažují odkazy na zahraniční práce). Podle mého názoru je velikou škodou, že tyto své poznatky hlouběji neanalyzují a nesrovnávají s dalšími dostupnými domácími výzkumy tak, jako je to obvyklé pro výzkumně zaměřené monografie.

V závěrečných pasážích knihy se autoři zamýšlí nad budoucím směřováním českého školství a vlastní náměty u mě reflektují mimo jiné ve světle formulovaných teoretických konceptů, které se prolínají celým jejich dílem. Formulují také podnětná doporučení pro vzdělávací praxi, politiku či výzkumnou sféru. S vědomím složitosti a pestrosti problémů, se kterými se jednotlivé školy potýkají, se však autoři neuchylují ke zkratkovitým a nepromyšleným návodům „jak dělat inkluzi“. Uvědomují si, že to, co platí pro jednu školu a co v ní funguje, nemůže být jednoduše přenositelné na jinou školu vzhledem k tomu, že každá jednotlivá škola je systémově fungující organismus (má vždy jinou kompozici aktérů, motivace, jiné mechanismy, podmínky apod.).

Závěrem je třeba konstatovat, že kniha „Na cestě k inkluzivní škole“ je inspirativním dílem, které do české pedagogické komunity přináší nový a neotřelý vhled na problematiku inkluze. Ačkoliv cílem autorů knihy nebylo přesvědčit zaryté odpůrce inkluzivního vzdělávání o správnosti tohoto přístupu v současném školství, osobně se domnívám, že díky svému charakteru v pestrosti formulovaných východisek nabízí podnětné a zcela logické odpovědi na to, proč je důležité a vlastně i nevyhnutelné koncept inkluze ve vzdělávání rozvíjet.

Jakub Pivarč
Národní pedagogický institut ČR

Informace o autorech monografie

Doc. Mgr. Radim Šíp, Ph.D., se věnuje teoretickým a empirickým výzkumům: a) pragmatismus a pragmatistická pedagogika, b) teorie poznání a její dopad na trendy v současné pedagogice, c) vývoj českého školského systému a inkluze. Všechny tyto oblasti se prolínají v poslední monografii „Proč školství a jeho aktéři selhávají: Nacionalismus a kognitivní krajiny“ (2019). V letech 2019-2021 vedl výzkumný tým v projektu podpořený GAČR "Cesty k inkluzivní škole 21. století: etnografický přístup" (č. GA19 – 13038S).

PhDr. Denisa Denglerová, Ph.D., je psycholožka, aktuálně pracuje v Ústavu pedagogických věd Fakulty humanitních studií Univerzity Tomáše Bati ve Zlíně. Sociální pedagogiku chápe jako transdisciplinární cestu k přežití lidí na naší planetě a vzájemné ohleduplné koexistenci. Dlouhodobě se zabývá zkoumáním psychologické diagnostiky tak, aby byla přínosná a neexkluzivistická. Dále se zajímá o to, jak může školství na všech stupních přispět ke změně společnosti a zároveň jakému školství společnost umožňuje existovat.

Informace o autorovi recenze

PhDr. Jakub Pivarč, Ph.D., absolvoval doktorské studium na Univerzitě Karlově. Specializuje se zejména na problematiku inkluzivního vzdělávání s důrazem na výzkum well-beingu a postojů intaktní populace vůči osobám se znevýhodněním a v tomto kontextu se věnuje také metodologickým otázkám včetně psychometrie. Působil na významných tuzemských pracovištích, např. na Sociologickém ústavu Akademie věd ČR nebo na Národním pedagogickém institutu ČR.